

Kloka människor och deras bedrifter.

Gammal tro om saker och ting. Upptecknat i Lerbäck av Ruben Carlsson.

Tomten, Skogsråa och andra väsen del 2

Skogsrådet vis kolmilan i Bollby.

Vid Samlyckan i Bollby skulle man göra i ordning en kolmila då ett vackert fruntimmer infann sig. Kolargubben som hade en pojke med sig undrade om han ville göra sig till för damen. Det hade dock ynglingen ingen lust till för han hade sett att damen hade ett hål i ryggen och en svans därbak. Han sade också till henne att ta upp släpet och då försvann hon in i skogen och syntes då ful och skrämmande.

Skogsrådet i Åsbro.

Från Tisarens västra strand norr om Åsbro omtalas hur ett fästfolk en gång såg skogsråa nere vid sjön. De satt där i samspråk då en liten gumma i mörk kjol och röd tröja gick förbi dem. Fästmannen undrade vem det var? Flickan svarade då. *"Känner du inte igen na, de e ju ett sånt där rådane eller skogsrå."* Sedan gick de hem. Det kändes kusligt att vara kvar där längre.

Ruben har saxat ur Gustav E Olssons artikel.

Av kandidat Gustav E. Olssons en artikel har jag saxat hur en kolarna höll på att göra i ordning tjära inne i kojan då skogsråa kom in. Då skrek gubben till *"ja e skälver här."* Rået vände om och sprang sin väg men kolaren slängde en het pyts tjära efter henne. Då skrek rået *"Själver brände å själver slog heter välling rämpa tog."*

Skogsrådet i Klevsbacken.

Öhlin i Långstorp berättade om en slaktare från norra Lerbäck som skulle fara neråt nedåt slättbygden norrut. När han kom till Klevsbacken kom det fram ett fruntimmer ur skogen som bad att få åka med. Utan att vänta på svar så klev hon upp och slaktaren fick genast en känsla att det stod rätt till. Här var något på tok. Antingen skogsråa eller en förklädd bandit. Bäst att vara på sin vakt. Uppe på krönet låtsades slaktaren tappa sin piska och bad den åkande att ta upp den. När den låg en bit borta var det ingen konst att komma undan.

Speretus eller spiritus.

Speretus troddes vara en tjänsteande som kunde ge innehavaren övernaturlig kraft i synnerhet till ont. Den kunde också ge innehavaren mycket av jordiskt gott. Man kunde bli innehavare till en sådan genom att gå till kyrkogården en torsdagsnatt kl 12 och där ta en nypa mull från en självspillnings grav. Lade man jorden i en ask och kom därifrån utan att titta i asken eller bli så förskräckt att rädsla tog överhand så hade man en spiritus sam andra människor skulle frukta och avundas.

Själens salighet stod dock på spel om man gjorde sig av med spiritus i tid. Det var dock lättare sagt än gjort, ty inget bet på otyget.

Tomtar vid Grindstugan i Snavlunda.

Vid Torpa bodde en gång en sträng herre som menade att han skulle visa iväg de fattiga så långt hans marker räckte. Så byggde han en stuga uppe i skogen mellan Fallköping och Torpa. Stugan fick heta Grindstugan eller Andersonnabygget och den låg vid vägen åt Suddamon. Där såg en gumma en gång att ett par tomtar som kom och gick på vägen.

Maja-Stina i Grindstugan såg skogsrån.

Maja-Stina som bodde i Grindstugan såg skogsrån då hon vallade djuren, bl.a. vid Sör Torpa. Skogsrån var som en vanlig kvinna som mötte henne. Ibland sade hon att hon blev onaturligt stor när man mötte henne. Efter sig hade hon en *"rämpelång"* som släpade.

Maja-Stina åt på en smörgås då hon en gång mötte skogsrån. I handen hade hon också en kniv som hon skar bitar av smörgåsen med. Skogsrån kom alldeles intill Maja-Stina som tog upp kniven och ropade. *"Gå ur vägen me dej annars hugger ja kniven i dej."* Då blev hon så rädd för stålet så hon hoppade i den närbelägna gölen och försvann.

(Korken kallar man den gölen i Snavlunda).

K Körberg i Södra fallet berättar om skogsrået.

Söder om Tycke by ligger Herdalarna. Utåt kärleksstigen finns ett tvärt stupande berg. Det är från stigen mellan grinden och Wellins stuga ett kärr i dalgången. På andra sidan kärret är detta berg, där Alfred Nilsson en torparson såg en kvinna sitta i en bergsskrevla och kamma sitt utslagna hår.

Näckens historia berättad av fru Pettersson i Linneberg.

Näcken höll till i bäckar och vattendrag, helst vid skval. Man kunde ibland höra hans förtrollande musik. Det fanns de som lärt sig att spela fiol av näcken. Sådana personer kunde hjälpa andra till att få lärdom av näcken eller *"strömkärn"* som han också kallades.

Detta skulle ske på en torsdagsnatt. Man var också tvungen att ha med sig en svart katt som skulle slitas i stycken.

Berättelse av Arvid Andersson Åsen Mariedam.

Det var en snickare vid namn Sven som en gång skulle gå från Solberga nedför backarna eller tvärtom genom skogen. Därinne i skogen gick han bara runt och kom ingenvart. De trodde att han hade blivit förvillad av något ont.

Viktor Andersson i Nybygget berättar.

Viktor Andersson var född i Döberg. Han hade varit med om skogsbruk av skilda slag. Kolning, kol och malmkörning m.m. Han berättade att han vid Gäddsjön tillsammans med sin far höll på att köra ihop kolved till en mila. Då fick de *"skogsfrua"* eller *"svart dame"*. Viktors far skulle göra upp eld i kojhärden och fick repa upp en hel bunt tändstickor utan att få eld. Han fick gå till Gryten för att låna *"repesticker."* Under tiden medan han var borta kom ett svartklätt fruntimmer med vitrutigt huvudduk fram till kolbotten. *"Får ni eld"* frågade hon. När hon inte fick svar försvann hon.

Fagra sjöjungfrun med långt hår.

Sjöjungfrun visade sig en gång i Trehörningen när Frans Halldin kom gående på vägen förbi mellan Backen och Brickebacken. Hon var en fager jungfru med långt hår som kom upp ur sjön som lekte och lockade på honom. Sedan vågade han inte gå den vägen utan gick i skogen upp i backslutningen.

Tomtar i Brickebacken.

När fröken Boman gick hem från missionshuset om kvällarna till kyrkskolan kunde hon möta ett par små tomtar på vägen nere vid sjön. Det hände även när hon hade sällskap.

Trolltyg.

I skogen nedanför Pelltorp kan man ibland se ett fruntimmer som nog inte är en riktig människa. Den som har hälsat på henne har aldrig fått något svar. Inte heller om man tilltalat henne har hon svarat. Allt tyder på att det är fråga om *"oknytt"*.

Lyktgubbar berättat av mor Halldin i Snavlunda.

I backen ovanför Björstorps källa såg man ofta ett ljus som brann. Det var många som såg det.

Gasten vid Maja-Lenas stuga.

Vid sågen mellan Tyckekärren och Spångstugan stod förr en liten stuga som kallades för Maja-Lenas stuga. Där skall finnas en backe där man ibland hörde småbarn gråta och skrika. Troligen ett blekt minne av ett barnamord. Det var på sådana ställen som ”*gasten*” hördes.

Spöken i Kladdebobacken.

I kladdebobacken norr om Spångstugan i Snavlunda ”*råde å spöka det*”. Det påstod många.

Skogsrådet i Snavlunda.

En kolare hade utskottat sin kolbotten i skogen. Då han sen kom dit fick han se ”skogsråa”. Han skulle just resa trummkubben och börja köra dit kolveden. Då fick han syn på henne. Hon sprang runt på stybbringen och viftade med svansen över kolbotten. Sedan försvann hon inåt skogen. Han hade aldrig kolat en mila som gått så bra som denna.

Tomtar på bakkbordet.

En kvinna hade lagat i ordning en deg på kvällen och burit in bakkbordet som hon ställt på köksbordet. På morgonen gick hon tidigt upp för att hinna med julbaket. Då får hon se några små tomtar springa på bakkbordet, där de styrde och ställde med hennes bak. Vart de sedan tog vägen såg hon inte.

Tomtar vid gården.

På en gård fanns en tomte. En dag såg bonden att han kom släpande med ett rågax. Han jämrade sig över hur tungt axet var. Då hånade bonden honom för att han inte rådde på en så liten börda. Tomten blev arg och lovade ut att hädanefter att draga ifrån gården istället för till den. Bonden blev utfattig.

Älvor.

Ett älvdansande var en allmän tro. Ofta såg man var de hade dansat. Det var små runda fläckar i gräset tillplattade som av fötter. Det var farligt att gå över en älvdans, förstöra eller orena där på något sätt.

Lövjärskor.

Det var små väsen som höll till i ängar med lövträd. Vänliga små väsen som man ej så noga visste hur de såg ut. Man visste bara att de fanns där.

Skogsråa vid Tiborn.

Man svedde fall en gång vid Tiborns nordöstra strand. Elden spred sig dock längre än vad den skulle och ville ej slockna. Man fick vakta några nätter. En person vid namn Anders Falk som också kallades för Björn höll vakt då.

Han fick besök av ett fint fruntimmer klädd i siden. Hon gav sig i samspråk med Björn och rådde honom att vira in en sax i en säck och gå runt elden därmed. Björn gjorde så och elden slocknade. Denne Björn var född med ”segerluva” sa folk. Såna personer kan släcka skogseld.

Skogsrådet hjälpte kolaren från Dovra.

Hemansägare Oskar Eklund i Dovras far kolade i Dovraskogen. Han hade hjälp av en som hette Johan. Denne låg i kojan om nätterna. Något oförklarligt ”*klämde*” honom så han fick blåmärken på kroppen. Oskar Eklund var då liten pojke men måste ligga hos Johan. På en natt hörde Oskar hur det gick med tunga steg utanför. Det kom mot kojan och stannade vid väggen

där Johan låg. Han började genast jämra sig högljutt. Oskar väckte honom varpå de genast gick ut till milan. Där hade elden gjort en ugn på ett ställe och sprätt bort stybben. Det måste genast täppas till för att inte hela milan skulle brinna upp. Inget syntes dock till runt milan.

Sjörået i kolarkojan.

Samme Johan kolade ett annat år. Oskar Eklund och ett par flickor hälsade på hos honom i kojan. När de kom utanför kojan hörde de två röster samtala därinne. Johans röst kände de igen men inte den andra. När de skulle öppna kojddörren for den upp med en väldig fart mot "stängpåken" utanför och ett tjoande hördes. Johan var dock alldeles ensam i kojan. Ingen hade varit inne hos honom.

Tomtar.

Vid Åsen i Åsbro fanns en bonde som ej var så noga med vad som var hans eller andras. Han hade tomtar som hjälpte sig. Så kom det en ny tomte dit. En kvinna som låg och vilade sig på soffan såg en liten pyssling komma in i köket. Han satte sig på en stol och betraktade henne. Hon blev rädd och skrek till. "*Va e du fören otäcker*". Då försvann tomtgubben.

Linus Hellson berättade om liespetsen mot trolltyg.

När en stuga i södra Lerbäck revs så satt en liespets inslagen på längden i en av timmerstockarna i väggen straxt över den plats där soffan hade stått. Det skulle skydda mot maran om nätterna och onda människors trolltyg om dagarna.

Tallebuska-Maja eller skogsråa berättat av Linus Hellson.

Ungdomen i Södra Lerbäck hade en gång samlats för dans och lek då Tallbacka-Maja kom dit. Hon hade sett ungdomarna gå och ville nu vara med och se hur de roade sig. Hon var också med i dansen. Hur det nu bar sig så råkade hon tappa svansen som hon hade fäst upp för att ingen skulle veta att den fanns och vem hon var. En pojke fick se svansen hänga ner och sa. "*Ja tror i ha tappat fållakanten. Tack ska du ha för hjälpen*" sa Tallebuska-Maja. "*Gån me mej ska ja visa dej någe*". Han gick med ut i skogen förbi några kärr och backar å där visade hon honom en plats som skulle innehålla mycket järnmalm. Så följde hon honom hem till hans stuga så han skulle vara säker på vägen. Pojken blev rik å gruvan kallade man för Mariegruvan eller Maja-gruvan.

Skogsfrun eller sjöjungfrun vid Mörtsjön.

En person vid Mörtsjön vaknade tidigt en morgon och gick då ut. Det var vid själva soluppgången. Han fick då se en vacker kvinna stå mellan berget öster om vägen och gölen och i i färd med att kamma sitt långa hår. Som spegel använde hon det klara vattnet i gölen. Han såg en stund på den vackra kvinnan som han förstod måste vare ett rå. När hon vände sig om var hon svart och ihålig som en tjärtrumma. Det var vid Komma-Hag det hände.

Skogsrå vid Etergruvan berättat av Linus Hellson.

En kolare vid namn Ture Svalstedt låg en gång vid en plats mellan Vänbygget och Etergruvan och kolade. Plötsligt rycks kojddörren loss och slängdes med kraft långt bort från kojan. Han skulle då gå ut efter den men fick då se en "svart ande" krypa iväg efter milan. Då blev han så rädd att han inte tordes gå ut från kojan.

Skogsråa som hjälper vid milan.

Man kolade en gång i Lerbäcksskogarna någonstans. Det hade uppstått ett fel på milan som dock var svårt att upptäcka. När det var lämpligt att finna det kom skogsråa och nöp kolaren alldeles förfärligt i armen och i benen så att stora blånader uppstod. Han ville fly från alltsammans men milans ägare tillät inte detta. Berättaren av detta född 1862 hörde hur skogsråt kom in i kojan en natt. Mäster sov och berättaren var vaken. Rået gick rätt genom kojväggen där kolaren låg. Det

rasslade i riset och jord föll ner. Den natten nöp hon honom alldeles förskräckligt. Vår berättare hade dock sinnesnärvaro att väcka gubben annars skulle han ha gått åt helt. Efter den betan blev emellertid felet på milan upptäckt och kolaren fick vara ifred.

Skogsråets tvätt.

En person som en gång stod vid Dovra sjöar på Lerbäcksidan och såg ut över sjön mot andra sidan såg massor av kläder hänga överallt i träden på tork. En så snövit tvätt hade han aldrig sett förut. Plötsligt var dock kläderna borta och skogen stod som förut. Då förstod han att det var skogsråets tvätt han sett.

Marta Andersson i Lerbäck berättar om mylingar.

Mylingar det var barn som man tagit livet av som sedan visade sig eller gjorde sig påmind på något sätt. Vid Barnabrobäcken vid Brosjöhult blev ett barn en gång avlivat av någon som fött det i lönnedom. Ingen troddes kunna få reda på detta eftersom det hela efter som det hölls i hemlighet från första till sista stund.

I stugan där det hände flyttade sedermera en skomakare in. En kväll hördes en röst innuti en bytta.

”Käre skomakare lätta på pien bytta e trånger å bena e långa å ja vill öpp å dansa me mor mi.”

Man trodde senare att flickan som fött barnet hade dränkt det i denna träbytta varifrån rösten hördes.

Tomtevarsel för malmfyndighet.

Innan Zinkgruvan ännu hade röjt sin stora rikedom på malm gick en bonde från Knarkbo som ligger i Godegård alldeles intill Lerbäcksgården ut på sina ägor. Detta var i slutet av 1840-talet. Rätt som han går där i skogen möter han en tomte. Han var klädd i röd toppluva, bar i ena handen ett brinnande ljus och i den andra ett bergborr och en slägga. Bonden blev mycket förvånad och nyfiken och frågade pysslingen vad han ämnade ta sig till.

”Ja ska ta reda på en här i trakten liggande silvermalm” svarade tomten och fortsatte nordost upp mot ett berg.

Kort därefter hände det att kreatur som gick på vall kom i strid med varandra och vid de krafttag som här togs blottades en malmåder. Ett stycke malm togs tillvara av bondens dräng som visade fyndet därhemma.

Bonden sålde fyndigheten för 1000 riksdaler och drängen fick en god hittelön.

På Kristi Himmelfärdsdags morgon påföljande år mötte bonden samme tomte vid en liten sjö. Nästa år vid denna tid skall lika långt i väster från denna sjö en ännu större malm bli uppenbarad och den skall för dig och dina barn efter dig bli ett levebröd. På det stora berget skall det bli en stor fest som kommer att höras vida omkring.

Med denna fest skall tomten ha menat den festliga högtid som bolaget Vielle Montagne ordnade när prins Nikolaus som ägde Stjernesund besökte Zinkgruvan.

Lantbrukaren som berättade detta var i unga dar en känd speleman, alltid frisk och glad. Han levde till 90-års åldern.

Sjörån på kärrtappen.

En som hette Nykvist bodde i Ingelsby i början av 1900-talet. Han såg en gång en underlig syn. På en kärrtapp i skogen stod en kvinnovarelse med fiskstjärt. När han såg på den underliga varelsen en stund sjönk den ner i den sankna marken och försvann. En av varianterna på ett sjörån.

Skogsrån vid Rönneshytta.

En person vid namn Hellkvist boende i Rönneshytta-trakten skulle en julafton gå till handelsboden och mötte då ett skogsrå på vägen. Hon var fint klädd och hade granna movippor i hatten påstod han.

Älvor vid Fiskarlogen i norra änden på Åmmelången.

En fru i Rönneshytta berättar att då en släkting till henne i sällskap med en annan person kom cyklande förbi Fiskarlogen en kväll så fick de stanna och gå av cyklarna. Mellan dem dansade något väsen fram i en lustig dans. Dom fick för sig att det var älvor. Att komma in i en älvdans ansågs förr betyda olycka.

Annan historia om malmfyndet i Zinkgruvan.

Johan Ölund på Åh ålderdomshem som var född i Önnabo berättar att den som upptäckte malmfyndigheterna vid Zinkgruvan var från Hesselebergs gård på Isåsens ägor.

Han var ute en söndagsmorgon och vallade korna när han plötsligt får se en massa småväxta gubbar. De var alnslånga och korna blev rädda för dem. Han frågade vad de gjorde här? Då svarade en av dem att de hade en bror här och de brukade hälsa på varandras familjer ibland.

Han var från Sanna i Vintrosa och hade gruvor som var rika på malm. Brodern här var inte så rik men visst finns det malm. ”Ja va rikedom kan du ha här” frågade vallaren. ”Raka undan mossan så får du si” blev svaret. När de gjorde så fick de silver och annan malm glänsa överallt i bergytan.

Bönderna i Isåsen visste inte vad man skulle ta sig till med allt det dyrbara som fanns i berget. Det var en patron Jansson som försökte sig på att bryta men det gick inte.

Då kom en som hette Lundgren från Lund och löste inmutningsrätten samt tog upp gruvor. Han tog upp malmen med en hästvind. Malmen förde han till Dalby masugn i Hammar där kunde man dock inte utvinna och smälta den. Då beslöt han sig för att sälja alltsammans. Han träffade en agent som frågade vad gruvorna var värda. ”Ja en hundra tusen” blev svaret. ”Säg en miljon eller en och halv så kan jag sälja dom” sade agenten.

Lundgren fick sin miljon och ändå tog han undan det gamla vattenfallet vid Åmmeberg som köparen fick lösa ut sedan.

När nu Lundgren var rik for han till Stockholm köpte sig en herrgård och skrev frikostigt på borgen åt vem som ville ha. Innan han dog var han helt utblottad. Änkan fick 400 kr att leva på från det bolag som köpte gruvorna.

Sägnet om Västerby gruva i Hammar.

Denna gruva ligger på Hammars prästgårdsmark. Prästen där hade en dräng som ansågs vara lite underlig. Han berättade att han om nätterna träffade tomtar vid gruvan. Småväxta varelser ungefär alnslånga. En gång sade de till honom att de skulle komma igen vid ”Blåkullatin” det vill säga vid Påsktiden. Då skulle han få se hur de hade det. Drängen frågade prästen om han fick gå dit. ”Ja men du måste ha med dej en kopparkruka med Kristi vin i.”

På kvällen den bestämda dagen vandrade drängen iväg med sin kruka. Där var många samlade. Somliga var stora andra små. Både jättar och pysslingar tittade envist på drängen och hans kopparkruka. Så lyfte de av locket och drack av vinet. Alla blev fulla bara de hade fått i sig några droppar. Så började de slåss. Snart hade de slagit ihjäl varandra allesammans. Allt detta fick drängen åse och höra under stor förskräckelse.

Så fick han höra att någon jämrade sig och fick då se en gammal käring som låg och skrek ”Ja har levat ut tre ekskogar men aldrig sett ett sådant här elände förut.” Drängen gick fram till käringen och sade. ”Du fick inget av mitt Kristi vin, men här ska du få”. Å så slog han käringen i huvudet med kopparkrukan så hon dog på fläcken.

Efter den här betan var det ingen som såg något av de där trollföljet vid gruvan.

Skogsrået på Knosamon.

Då mor Kristin i Falla Skyllberg en gång skulle gå genom Knosamon mötte hon en gammal gumma vid en sten som ligger på höger sida i backen.

Gumman gick fram till Kristin och frågade henne om hon ville ha en smörgås som hon hade uppe på stenen.

Mor Kristin tyckte det var lite underligt men tackade för gåvan. Innan hon tog den för att äta läste hon för maten.

När hon såg upp var den underliga gumman borta. Kvar på stenen låg en torkad komocka. Det var skogsrån Kristin mötte och hennes bön blev för mycket så hon försvann.

Rösten i berget vid Hällasjön.

Från Snavlunda berättas om en flicka som hörde en konstig röst inifrån ett berg som finns vid Hällasjöns västra ände. Hon var alldeles invid berget då hon hörde. "*Hå, hå, hå*" där inifrån. Det var en grov röst som liksom hänskrattade.

Damen vid Hällasjön.

Där vid Hällasjön såg en flicka att en mycket fin dam kom gående nerifrån sjön rätt mot stugan. Hon sprang in till sin mor i ladugården och omtalade nyheten. Det var så sällan det kom fint folk dit. Mor som satt och mjölkade reste på sig och rättade till kläder och huvudduken. Så tittade de ut men där fanns ingen. Den fina damen var borta. Senare talade flickan om detta för fadern. "*Tyst flicka*" sade fadern genast. På kvällen blev flickan sjuk. Detta är en av de i våra trakter ganska sällsynta skildringar om sjörån.

Vikastugan.

I gamla Vikastugan i Snavlunda förr folk under miserabla förhållanden. Taket var så ruttet inne i stugan att det rasade ner i hörnet när man tog bort en stor orgel som stöttat upp detsamma. Troligtvis var det i den stugan som det ovan nämnda folket bodde vilka såg sjörån.

Jakten i Åsaskogen.

Jan Gustrav från Hardemo var en gång på jakt i Åsaskogen i Lerbäck. Då kom han i sällskap med skogsråa. Han ville dock inte ha något med henne att göra. Han visste dock att hon kunde ge jaktlycka åt sina gunstlingar. Han visade dock bort henne. Då samlade sig genast en mängd ormar omkring honom. "*Å di sprang på sjärten allihop.*" Jan Gustav sprang därifrån för det såg otäckt ut.